

پیش‌بینی قلدری سایبری براساس تکانشگری، بی‌تفاوتی اخلاقی و صفات تاریک شخصیت در
نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی

Prediction of cyberbullying based on impulsivity, Moral disengagement and dark
personality traits in adolescents with addiction to cyberspace

Hassan Jahani Zingir

M.A. of General Psychology, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.

Mehdi Eghbali

M.A of Clinical Psychology, Department of Psychology, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran.

Hassan Jafarzadeh dashbolagh*

PhD student in Educational Psychology, Department of Psychology, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran. Hassanjafarzadeh93@yahoo.com

حسن جهانی زنگیر

کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

مهدی اقبالی

کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی، گروه روان‌شناسی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

حسن جعفرزاده داشبلاغ (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی، گروه روان‌شناسی، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

Abstract

The purpose of this study was to predict cyberbullying based on impulsivity, moral disengagement, and dark personality traits in adolescents with cyberspace addiction. The descriptive research method was correlation type. The statistical population of the research included all students in the second year of high school in Ardabil City in the academic year 2021-2022. The study sample consisted of 112 students who were addicted to cyberspace and were selected by purposive sampling. Collecting data using questionnaires of dependence on mobile-based virtual networks (AMQBSN) (Khwaja-Ahmadi et al., 2015), Cyber-Bullying/Victimization Experiences Questionnaire (CBVEQ), (Antoniadou et al., 2016), Moral Disengagement Scale (MDS) (Bandura et al., 1996), Barat Impulsivity Inventory (BIS-11) (Patton et al., 1995) and dark triad of personality (DTP) (Johnson and Webster, 2010). The data were analyzed by Pearson correlation coefficient and multiple regression analysis. The findings showed that there is a positive and significant correlation between impulsivity ($P < 0.01$), moral disengagement ($P < 0.01$), and dark personality traits (Machiavellianism, anti-socialism, and narcissism) ($P < 0.01$) with cyberbullying. Also, 35% of cyberbullying of teenagers with cyberspace dependence is explained by impulsivity, moral disengagement, and dark personality traits ($P < 0.05$). The obtained results showed that impulsivity, moral disengagement, and dark personality traits play a significant role in predicting cyberbullying in adolescents with cyberspace addiction.

Keywords: moral disengagement, impulsivity, dark triad of personality, cyberbullying, dependence on cyberspace.

چکیده

هدف این پژوهش پیش‌بینی قلدری سایبری براساس تکانشگری، بی‌تفاوتی اخلاقی و صفات تاریک شخصیت در نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی بود. روش پژوهش توصیفی-همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر اردبیل در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ بودند. نمونه مورد مطالعه ۱۱۲ نفر از دانش‌آموزان دارای وابستگی به فضای مجازی بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. گردآوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه‌های وابستگی به شبکه‌های مجازی مبتنی بر موبایل (AMQBSN)، خواجه‌احمدی و همکاران، (۱۳۹۵)، تجربه قلدری-قربانی سایبری (CBVEQ)، آنتیادو و همکاران، (۲۰۱۶)، بی‌تفاوتی اخلاقی (MDS)، بندورا و همکاران، (۱۹۹۶)، پرسشنامه تکانشگری بارات (BIS-11)، پاتون و همکاران، (۱۹۹۵) و صفات تاریک شخصیت (DTP)، جانسون و وبستر، (۲۰۱۰) صورت گرفت. داده‌ها با روش ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه تجزیه و تحلیل شدند. یافته‌ها نشان داد بین تکانشگری ($P < 0.01$)، بی‌تفاوتی اخلاقی ($P < 0.01$) و صفات تاریک شخصیت (ماکیاولگرایی، جامعه‌ستیزی و خودشیفتگی) ($P < 0.01$) با قلدری سایبری همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین ۳۵ درصد از قلدری سایبری نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی از طریق تکانشگری، بی‌تفاوتی اخلاقی و صفات تاریک شخصیت تبیین می‌شود ($P < 0.05$). نتایج به دست آمده نشان داد که تکانشگری، بی‌تفاوتی اخلاقی و صفات تاریک شخصیت نقش معناداری در پیش‌بینی قلدری سایبری در نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی دارد.

واژه‌های کلیدی: بی‌تفاوتی اخلاقی، تکانشگری، صفات تاریک شخصیت، قلدری سایبری، وابستگی به فضای مجازی.

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های جامعه مدرن، تأثیر فزاینده ابزارهای ارتباطی مجازی در بین مردم است و شبکه‌های مجازی به عنوان بخشی از رسانه‌های ارتباطی آنلاین (آلمان^۱ و همکاران، ۲۰۲۲)، علاوه بر اینکه بسیاری از نیازهای فرهنگی و اجتماعی افراد را برآورده می‌کند، این امکان را برای افراد فراهم می‌کند که همزمان با انجام سایر فعالیت‌های اجتماعی از طریق رایانه یا تلفن همراه، با افراد دیگری ارتباط برقرار کنند (تونک-اکسان و آکبای^۲، ۲۰۱۹). افزون بر مزایایی که این شبکه‌ها برای کاربران دارد، استفاده بیش از حد و بدون زمان‌بندی می‌تواند مشکلاتی برای آنها به همراه داشته باشد (هائو^۳ و همکاران، ۲۰۱۹). در واقع، همگام با رشد شبکه‌های مجازی، در رابطه با استفاده افراطی و وابستگی نوجوانان به این شبکه‌ها نوعی نگرانی جدی به وجود آمده است (لونا-کورتس^۱ و همکاران، ۲۰۱۹). چرا که این گروه به واسطه عدم برخورداری از توانایی کافی در خودمدیریتی؛ ضعف جدی در خودکنترلی و مدیریت زمان نسبت به سایر گروه‌های سنی؛ بیشتر به این شبکه‌های دلبستگی پیدا می‌نمایند (کاپوس^۴ و همکاران، ۲۰۲۱). لذا نیازمند توجه بیشتری هم به سبب شناسایی عوامل موثر و هم ارائه راهکارهای پیشگیرانه هستند.

برآوردهای بین‌المللی نشان می‌دهد که اعتیاد به فضای مجازی^۵ به طور فزاینده‌ای شایع است و حدود ۵ درصد از کل جمعیت از آن رنج می‌برند (بیچمن^۶، ۲۰۲۱). اعتیاد به فضای مجازی یک فرایند آسیب‌شناسی استفاده از اینترنت است که باعث ایجاد یک وضعیت روانی می‌شود که در آن حالت، رفتار شخص مختل شده و یک اختلال در وضعیت شناختی فرد نیز ایجاد می‌شود. از علائم این وضعیت روانی می‌توان به ایجاد مشکلات درونی در فرد، مشکلات و مسائل ایجادشده در محل کار، فراموش کردن مسئولیت در قبال خانواده و دوستان و شغل اشاره کرد (سادوک^۷ و همکاران، ۲۰۱۵). نتایج بررسی‌های حاکی از شیوع بالای این معضل در بین نوجوانان است (قدم‌پور و همکاران، ۱۳۹۸؛ نی^۸ و همکاران، ۲۰۱۹). یک مشکل در تشخیص این اختلال آن است که فناوری مبتنی بر اینترنت بسیاری از جنبه‌های زندگی را بهبود بخشیده است و اکنون بخشی ضروری از روال زندگی روزمره افراد از جمله کار، زندگی خصوصی و عملکرد اجتماعی است. بنابراین، بسیاری از افراد از استفاده نادرست یا مشکل‌ساز آن آگاه نیستند (توت^۹ و همکاران، ۲۰۲۱)، لذا انجام مطالعات آسیب شناسانه در این خصوص بسیار حائز اهمیت است.

امروزه یکی از معضلاتی که با دسترسی یافتن به شبکه‌های مجازی، گسترش یافته، قلدری سایبری^{۱۰} به خصوص در نوجوانان است (پیلد^{۱۱}، ۲۰۱۹). در این خصوص لوزانو- لاسکو^{۱۲} و همکاران (۲۰۲۲) بیان کردند که ویژگی‌هایی مانند دسترسی آسان به اینترنت، گمنام ماندن، مشاهده الگوهای منفی و دریافت تقویت زمینه را برای رفتارهای پرخطر و قلدری سایبری آماده می‌کند. قلدری سایبری، نوعی قلدری است که از راه دستگاه‌های دیجیتالی مانند تلفن‌های همراه، رایانه‌ها و تبلت‌ها صورت می‌گیرد (لیم و لی^{۱۳}، ۲۰۲۱). کرامر^{۱۴} و همکاران (۲۰۱۸) قلدری سایبری را توهین و تخریب فردی در گروه‌های مجازی و شبکه‌های اجتماعی، پخش شایعات در مورد افراد، محروم کردن فردی از حضور در گروه‌ها و شبکه‌های مجازی و تشویق دیگران به عدم توجه به فردی خاص تعریف کرده‌اند. نتایج مطالعات از شیوع بالای این معضل در بین نوجوانان حاکی است (رست و گامز-گوایدیکس^{۱۵}، ۲۰۱۷؛ رحمتی و صمدی، ۱۴۰۰؛ بلک^{۱۶} و همکاران، ۲۰۲۰).

1. Allman
2. Tunc-Aksan & Akbay
3. Hao
4. Kapus
5. addiction to cyberspace
6. Bickham
7. Sadock
8. Nie
9. Toth
10. Cyberbullying
11. Peled
12. Lozano-Blasco
13. Lim & Lee
14. Krämer
15. Resett & Gamez-Guadix
16. Black

ویلارد^۱ (۲۰۰۹) معتقد است که قلدری سایبری می‌تواند به عنوان نمودی از رفتارهای خشونت آمیز و رفتارهای تکانشگرانه بروز کند. چنانچه بعضی از محققان نیز بیان کرده‌اند که بروز قلدری در نوجوانان ممکن است رفتارهای پرخطر و رفتارهای تخریب گرایانه (مانند رفتارهای تکانشی) را به عنوان یک استراتژی مقابله‌ای برای کاهش احساسات منفی مطرح سازد (گیو^۲، ۲۰۲۲). تکانشگری^۳ به صورت ترجیح پاداش‌های فوری، تمایل به ماجراجویی، جستجوی حس‌های نو، یافتن راه‌های ساده دستیابی به پاداش و زمان واکنش کوتاه فردی تعریف شده است (پارک^۴ و همکاران، ۲۰۱۳). مطالعات چندی نشان دادند که بین تکانشگری با رفتارهای پرخطر و قلدری ارتباط معناداری وجود دارد (پاسیلو^۵ و همکاران، ۲۰۲۳؛ میللز^۶ و همکاران، ۲۰۲۳؛ زیچ^۷ و همکاران، ۲۰۲۳). رفتار قلدری از شایع‌ترین اشکال خشونت سطح پایین است که اگر مورد توجه قرار نگیرد به اشکال خطرناک خشونت تبدیل می‌شود (گیرگلی^۸، ۲۰۲۲). با این وجود ارتباط بین رفتار تکانشگرانه با قلدری سایبری براساس مطالعات به درستی تبیین نشده و خلاء پژوهشی محسوسی در این خصوص وجود دارد. به‌علاوه، روان‌شناسان معتقدند هر رفتاری که فرد از خود نشان می‌دهد، تحت تأثیر عوامل بسیاری همچون عوامل محیطی، عاطفی و صفات شخصیتی است (هوپوود^۹ و همکاران، ۲۰۱۷). تا به امروز، سازه‌های متعددی برای بررسی این صفات پیشنهاد شده که هر یک چشم‌اندازی منحصر به فرد و سازمان یافته‌ای را در این رابطه مطرح کرده‌اند. در این میان صفات تاریک شخصیت^{۱۰} توجه بسیاری را جلب کرده است. صفات تاریک شخصیت به عنوان جنبه‌های مخرب و منفی شخصیت انسان تلقی می‌شود و ویژگی اساسی این صفات آن است که از لحاظ اجتماعی و بین فردی آزاردهنده و ناخوشایند هستند (برت^{۱۱} و همکاران، ۲۰۱۷). صفات تاریک شخصیت شامل سه صفت خودشیفتگی^{۱۲}، جامعه ستیزی^{۱۳} و ماکیاولیسم^{۱۴} می‌باشد که این صفات، همبستگی درونی بالایی با هم دارند؛ ولی معادل هم نیستند. به عبارت دیگر آنها همپوشانی زیادی با هم دارند ولی سازه‌های مجزایی هستند (پالهاوس و ویلبامز، ۲۰۰۲). به طور کلی صفات تاریک شخصیت مجموعه‌ای از ویژگی‌های شخصیتی است که تمایل به سوء استفاده از سایرین، بی‌عاطفه بودن و سرسختی، ناخوشایندی، تلقب، خودخواهی، عدم صداقت و فقدان همدلی و تمرکز بر اهداف سازمانی مشخص می‌شود (استید^{۱۵} و همکاران، ۲۰۱۲). در خصوص ارتباط بین صفات تاریک شخصیت و قلدری، نظریه I3¹⁶ پرخاشگری (تحریک^{۱۷}، تحریک کننده^{۱۸} و عوامل بازدارنده^{۱۹}) (فینکل و هال، ۲۰۱۸) نشان می‌دهد که رفتار پرخاشگرانه نتیجه سه عامل و تعامل آنهاست. اولین مورد، تحریک، نشان‌دهنده قدرت خالص محرک‌های فوری محیط است که به طور هنجاری تمایل به تهاجم را ایجاد می‌کنند، مانند تحریک (فینکل و هال، ۲۰۱۸). دوم تحریک‌کننده، شامل عواملی مانند شخصیت ضداجتماعی (مثلاً سه گانه تاریک شخصیت) یا ویژگی‌های موقعیتی است که بر میزان قدرت تحریک فرد در یک موقعیت خاص، جهت رفتار پرخاشگرانه را تقویت می‌کند. عامل سوم بازداری، که نشان می‌دهد این فرد در این موقعیت چقدر با قدرت بر تمایل به پرخاشگری عمل می‌کند (فینکل و هال، ۲۰۱۸). براساس نظریه I3، صفات تاریک شخصیت را می‌توان به عنوان عوامل نیرومندی که می‌تواند منجر به ایجاد پرخاشگری در مواجهه با تجربیات اجتماعی (که به عنوان محرک‌های بالقوه پرخاشگری عمل می‌کنند، مانند قلدری سایبری) در نظر گرفت (رونوینز^{۲۱} و همکاران، ۲۰۱۷). در این خصوص آهنگر قربانی و همکاران (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای نشان دادند که اثر صفات شخصیتی ماکیاولیسم، خودشیفته و سایکوپات بر آزارگری سایبری به لحاظ آماری معنادار بود. به‌علاوه صادقی و علیزاده‌فرد (۱۴۰۱)

1. Willard
2. Guo
3. impulsiveness
4. Park
- 5 - Paciello
6. Mills
7. Zych
8. Gergely
9. Hopwood
10. Dark triad
11. Bertl
12. Narcissism
13. Psychopathy
14. Machiavellianism
15. Stead
16. I3 theory
17. Instigating
18. impelling
19. inhibiting factors
20. Finkel & Hall
21. Runions

نیز نشان دادند که صفات تاریک شخصیت می‌تواند ۶۱ درصد از تغییرات رفتار قلدری دانش‌آموزان را پیش‌بینی کند. گجدا^۱ و همکاران (۲۰۲۲) نیز نشان دادند که صفات تاریک شخصیت با قلدری سایبری همبستگی معناداری داشتند. پاناتیک^۲ و همکاران (۲۰۲۲) نیز در مطالعه خود به همبستگی مثبت بین صفات تاریک شخصیت با قلدری سایبری اشاره کردند.

گذشته از این، از نتایج پژوهش‌های مطرح شده و نیز پژوهش‌های چند دهه اخیر در مورد روانشناسی اخلاق پیداست که رفتارهای اخلاقی و غیراخلاقی (مثل قلدری) تنها به استدلال اخلاقی مربوط نیستند و به منظور درک علل این نوع رفتارها، باید به سازه‌های دیگری از روانشناسی اخلاق مثل بی‌تفاوتی اخلاقی^۳ نیز توجه کرد (مارین-لوپز^۴ و همکاران، ۲۰۲۰). بی‌تفاوتی اخلاقی نظریه‌ای است که توسط بندورا^۵ (۱۹۹۰) مطرح شده است که به افراد اجازه می‌دهد تا در رفتارهایی درگیر شوند که معیارهای اخلاقی را نقض می‌کند. به عبارت دیگر، اگر کسی نسبت به معیارهای اخلاقی بی‌تفاوت باشد، راحت‌تر می‌تواند درگیر رفتارهایی شود که معمولاً غیراخلاقی هستند. مطابق با مبانی نظری، بی‌تفاوتی اخلاقی یک صفت ثابت نیست، بلکه یک فرایند و جهت‌گیری شناختی نسبت به جهان است که با گذر زمان رشد می‌کند (داهی و والترز^۶، ۲۰۱۸). نتایج مطالعات چندی به ارتباط بین بی‌تفاوتی اخلاق با رفتارهای قلدری و قلدری سایبری اشاره کرده‌اند (وانگ^۷ و همکاران، ۲۰۱۷؛ مازون و کامودکا^۸، ۲۰۱۹؛ زاهو و یو^۹، ۲۰۲۱)، با این حال نقش متغیر مذکور در بروز رفتارهای قلدری سایبری در بین نوجوانان به خوبی تبیین نشده است (لوکرپچو^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۱). لذا نظر به وجود خلاء پژوهشی در خصوص متغیرهای پژوهش و قلدری سایبری و نیز شیوع بالای قلدری سایبری در نوجوانان، به خصوص اینکه امروزه شبکه‌های مجازی به عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر زندگی شده و دسترسی همگانی به این شبکه به شدت افزایش یافته است، بررسی نقش عوامل موثر در خصوص این معضل بسیار مهم و حائز اهمیت است. افزون بر این، مشخص شده است که عاملان قلدری سایبری احتمال دارد بیشتر رفتارهایی مانند مصرف مواد و رفتارهای بزهکارانه را در دوره بزرگسالی مرتکب شوند (لی^{۱۱} و همکاران، ۲۰۲۲)؛ لذا شناسایی عوامل موثر بر این معضل در دوره نوجوانی می‌تواند علاوه بر کمک به ارائه راهکارهای کاهش این مشکل، جنبه‌ی پیشگیرانه از بروز مشکلات بعدی و آتی را نیز داشته باشد. براین اساس، پژوهش حاضر به منظور بررسی خلاء بیان شده و کمک به آسیب‌شناسی معضل قلدری سایبری، با هدف پیش‌بینی قلدری سایبری براساس تکانشگری، بی‌تفاوتی اخلاقی و صفات تاریک شخصیت در نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی انجام شد.

روش

پژوهش حاضر توصیفی-همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر دوره دوم متوسطه‌ی شهر اردبیل در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بودند. نمونه مورد مطالعه شامل ۱۱۲ نفر از دانش‌آموزان دارای وابستگی به فضای مجازی بودند که به روش هدفمند انتخاب شدند. به منظور انتخاب نمونه آماری، ابتدا از بین ناحیه‌های یک و دو آموزش و پرورش شهر اردبیل، یک ناحیه به صورت تصادفی انتخاب شد. از این ناحیه تعداد ۴ مدرسه (۲ مدرسه دخترانه و ۲ مدرسه پسرانه) انتخاب سپس تعداد ۵۲۰ نفر از دانش‌آموزان این مدارس براساس شیوع ۲۲ درصدی وابستگی به شبکه‌های مجازی (قدم‌پور و همکاران، ۱۳۹۸)؛ با پاسخ‌گویی به پرسشنامه وابستگی به شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر موبایل (خواجه‌احمدی و همکاران، ۱۳۹۵) غربالگر شدند. بعد تعداد ۱۱۲ نفر از دانش‌آموزانی که دارای نمرات بالا (نمره برش ۹۲ و بالاتر؛ خواجه‌احمدی و همکاران، ۱۳۹۵) بودند، شناسایی و به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. سپس سایر پرسشنامه‌های پژوهشی در اختیار آنان قرار گرفت تا تکمیل کنند. بعلاوه ملاک‌های ورود به این مطالعه شامل دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه بودن، عدم ابتلا به مشکلات روانشناختی براساس اظهار نظر خود دانش‌آموز و پرونده‌دانش‌آموزی و ملاک‌های خروج نیز شامل

1. Gajda
2. Panatik
3. moral disengagement
4. Marín-López
5. Bandura
6. Dahl & Waltzer
7. Wang
8. Mazzone & Camodeca
9. Zhao & Yu
10. Lo Cricchio
11. Lee

تکمیل ناقص پرسشنامه‌ها بود. ملاحظات اخلاقی در مطالعه حاضر بی‌نام بودن پرسشنامه‌ها، محرمانه ماندن اطلاعات دانش‌آموزان و همچنین با توجه به سوالات مکرر دانش‌آموزان در خصوص وابستگی به فضای مجازی یک جلسه توضیحی به عنوان فوق برنامه با هماهنگی مدیر مدرسه برای کلیه دانش‌آموزان در خصوص وابستگی به فضای مجازی از طریق پژوهشگران ارائه گردید. در نهایت پرسشنامه‌ها جمع‌آوری و داده‌ها با روش ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه با کمک نرم افزار آماری SPSS نسخه ۲۲ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

ابزار سنجش

پرسشنامه وابستگی به شبکه‌های مجازی مبتنی بر موبایل (AMQBSN): این پرسشنامه توسط خواجه‌احمدی و همکاران (۱۳۹۵) به منظور بررسی میزان وابستگی به شبکه‌های مجازی طراحی شد. این پرسشنامه شامل ۲۷ گویه طراحی گردید. نمره‌گذاری این پرسشنامه براساس طیف لیکرت پنج گزینه‌ای از کاملاً موافق (۵) تا کاملاً مخالف (۱) صورت می‌گیرد. حداقل نمره در این پرسشنامه ۴۳ و حداکثر نمره پرسشنامه ۱۱۵ است. نقطه برش به عنوان افراد وابسته به شبکه‌های مجازی ۹۲ و بالاتر است. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه (CVR=۰/۸۶) توسط ۱۰ نفر از متخصصین دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، مورد تایید بود. شاخص و نسبت روایی محتوی به ترتیب ۰/۹۵ و ۰/۸۶ گزارش شده است. براساس تحلیل عامل اکتشافی تعداد گویه‌های پرسشنامه به ۲۳ گویه تقلیل یافت. همچنین نتایج تحلیل عامل اکتشافی نشان داد که شاخص KMO به میزان ۰/۹۲ گویای حجم نمونه کافی برای انجام تحلیل عاملی بود. بعلاوه همسانی درونی با ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۹۲ گزارش شد. همچنین در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه برای نوجوانان دختر ۰/۷۹، نوجوانان پسر ۰/۸۳ و کل نوجوانان ۰/۸۱ به دست آمد.

پرسشنامه تجربه قلدری - قربانی سایبری (CBVEQ²): پرسشنامه قلدری توسط آنتیادو^۳ و همکاران (۲۰۱۶) به منظور سنجش تجربه قلدری - قربانی سایبری در دانش‌آموزان طراحی و تدوین شده است. این پرسشنامه دارای ۲۴ سوال بود. نمره‌گذاری این پرسشنامه در طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای از هرگز (نمره ۱) تا هر روز (نمره ۵) صورت می‌گیرد. روایی همگرای این پرسشنامه با پرسشنامه قلدری - قربانی الویز (۰/۷۸) و پایایی آن به روش آلفای کرونباخ برای عامل قلدری ۰/۸۹ و برای عامل قربانی ۰/۸۰ گزارش شده است (آنتیادو و همکاران، ۲۰۱۶). کسب نمره ۳۰ در این پژوهش به عنوان وجود قلدری سایبری گزارش شده است. این پرسشنامه در ایران توسط بشرپور و زردی (۱۳۹۸) مورد هنجاریابی قرار گرفت. ضریب آلفای کرونباخ برای عامل قلدری سایبری و قربانی سایبری و برای کل مقیاس به ترتیب ۰/۷۵، ۰/۷۸ و ۰/۷۹ به دست آمد. در این پژوهش از سوالات مربوط به بخش سایبری قلدری استفاده شد (۱۲ آیت). از این رو، پژوهش ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه برای نوجوانان دختر ۰/۷۱، نوجوانان پسر ۰/۷۸ و کل نوجوانان ۰/۷۶ به دست آمد.

پرسشنامه تکانشگری بارات^۴ (BIS-11): این پرسشنامه توسط پاتون^۵ و همکاران (۱۹۹۵) ساخته شده است. این پرسشنامه ۳۰ آیت دارد. گزینه‌های این ابزار براساس مقیاس لیکرت ۴ گزینه‌ای از بندرت/هرگز (امتیاز ۱) تا تقریباً همیشه (امتیاز ۴) نمره‌دهی می‌شود. در این ابزار ۱۱ عبارت منفی وجود دارد که امتیازبندی آن به صورت معکوس انجام می‌گیرد. حداقل نمره در این مقیاس ۳۰ و حداکثر نمره ۱۲۰ می‌باشد. پایایی این پرسشنامه به روش ضریب آلفای کرونباخ توسط سازندگان آن برابر ۰/۸۴ گزارش شده است. سالو و کاسترو^۶ (۲۰۱۳) در بررسی خود روایی سازه این مقیاس را برابر ۰/۷۲ و پایایی آن به روش آلفای کرونباخ را برابر ۰/۸۵ و به روش بازآزمایی دو هفته‌ای برابر ۰/۸۱ گزارش کردند. در ایران نیز جاوید و همکاران (۱۳۹۱) روایی همگرای این پرسشنامه را با محاسبه ضریب همبستگی زیرمقیاس‌های این پرسشنامه با یکدیگر برای بی‌برنامگی ۰/۸۰، تکانشوری حرکتی ۰/۷۴ و تکانشوری شناختی ۰/۴۷ تایید شد. پایایی کل پرسشنامه تکانشگری از دو روش آلفای کرونباخ و بازآزمایی یک ماهه مورد تحلیل قرار گرفت که به ترتیب ۰/۸۱ و ۰/۷۷ به دست آمد. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه برای نوجوانان دختر ۰/۶۷، نوجوانان پسر ۰/۷۲ و کل نوجوانان ۰/۶۹۰ به دست آمد.

مقیاس بی‌تفاوتی اخلاقی (MDS⁷): این مقیاس که توسط بندورا و همکاران (۱۹۹۶) طراحی گردید و بی‌تفاوتی اخلاقی افراد را در قالب ۳۲ آیت و در مقیاس ۵ درجه‌ای از کاملاً موافقم (۱) تا کاملاً مخالفم (۵) مورد سنجش قرار می‌دهد. تمام ماده‌ها به صورت

1. Addiction to Mobile Questionnaire Based on Social Networks (AMQBSN)
 2. Cyber-Bullying/Victimization Experiences Questionnaire
 3. Antoniadou, Kokkinos & Markos
 4. Barratt impulsivity questionnaire- 11
 5. Patton, Stanford & Barratt
 6. Salvo & Castro
 7. Moral Disengagement Scale

مستقیم نمره‌گذاری می‌شوند. نمرات پایین‌تر در این مقیاس نشان دهنده بی‌تفاوتی اخلاقی بیشتر است (بندورا و همکاران، ۱۹۹۶). در پژوهش بندورا و همکاران (۱۹۹۶) برای تعیین عامل‌های مقیاس از تحلیل عاملی مؤلفه اصلی با چرخش متعامد واریماکس استفاده شد و نتایج یک عامل را نشان داد (با توانایی تبیین ۱۶/۲). همچنین روایی صوری و محتوایی ($CVR=0/841$) پرسشنامه توسط سازندگان آن مطلوب گزارش شده است. بعلاوه ضریب پایایی این پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۸۲ گزارش شده است (بندورا و همکاران، ۱۹۹۶). با بررسی ویژگی‌های روانسنجی در ایران، نتایج تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی این مقیاس از برزش مطلوب یک عامل حمایت کرد. به طوری که بار عاملی سوالات بین ۰/۱۹۸ تا ۰/۵۸ متغیر بود. مقدار واریانس تبیین شده ۰/۲۳ بود و ارزش آن نیز برابر ۴/۳۱۰ به دست آمد. پایایی این پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ نیز برابر ۰/۸۴ گزارش شده است (سوری و همکاران، ۱۳۹۸). در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه برای نوجوانان دختر ۰/۷۳، نوجوانان پسر ۰/۷۱ و کل نوجوانان ۰/۷۱ به دست آمد. پرسشنامه صفات تاریک شخصیت^۱ (DTP): این پرسشنامه توسط جانسون و وبستر^۲ (۲۰۱۰) ساخته شده و شامل ۱۲ گویه است که سه صفت ماکیاولیسم، خودشیفتگی و جامعه ستیزی را می‌سنجد. در این مقیاس از آزمودنی‌ها خواسته می‌شود تا در یک مقیاس لیکرت ۷ درجه‌ای (کاملاً موافقم=۱ تا کاملاً مخالفم=۷) وضعیت خود را بیان کنند. نمرات بالا، نشان دهنده بیشتر بودن آن صفت در فرد می‌باشد. جانسون و همکاران (۲۰۱۲) ضریب پایایی میزان آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۷۱ تا ۰/۷۷، ماکیاولیسم ۰/۷۲ تا ۰/۷۷، خودشیفتگی ۰/۷۸ تا ۰/۸۵ و جامعه‌ستیزی ۰/۶۶ تا ۰/۶۹ گزارش کردند (جانسون و همکاران، ۲۰۱۲). روایی سازه‌ای این پرسشنامه در مطالعه حسانتی^۳ (۲۰۱۹) برابر ۰/۷۰ گزارش شده است. حاجلو و همکاران (۱۳۹۵) در ایران به بررسی روان‌سنجی این پرسشنامه پرداختند و ضریب آلفای کرونباخ برای مولفه‌های شخصیت ماکیاولیسم ۰/۷۴، جامعه‌ستیزی ۰/۶۳ و خودشیفته ۰/۸۳ و رابطه نمره کل با هر آیتم در دامنه ۰/۴۲ تا ۰/۹۰ گزارش کردند. بررسی مربوط به روایی سازه‌ای حاکی از تایید روایی سازه‌ای این پرسشنامه بود (۰/۷۴). در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب برای ماکیاولیسم، جامعه‌ستیزی و خودشیفتگی و نمره کل برابر ۰/۷۱، ۰/۷۰، ۰/۶۳، ۰/۶۸ و به دست آمد.

یافته‌ها

براساس یافته‌های پژوهش ۵۲/۶۷ درصد دانش‌آموزان مورد بررسی پسر و ۴۷/۳۳ درصد دختر بودند. میانگین و انحراف معیار سنی دانش‌آموزان $11/08 \pm 17/15$ بود. میانگین و انحراف معیار میزان استفاده روزانه از فضای مجازی در دانش‌آموزان $2/83 \pm 1/05$ (برحسب ساعت در روز) بود. از لحاظ تحصیلات ۳۸/۴۰ درصد سال اول، ۳۴/۸۲ درصد سال دوم و ۲۶/۷۸ درصد سال سوم بودند. در ادامه ماتریس همبستگی، میانگین و انحراف معیار متغیرهای مورد پژوهش و آزمون توزیع نرمال بودن داده‌ها ارائه شده است (جدول ۱).

جدول ۱. ماتریس همبستگی، میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش و نتایج آزمون توزیع نرمال بودن داده‌ها

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	میانگین	انحراف استاندارد	آزمون نرمال بودن	
										P	K-S
۱. قلدری سایبری	۱							۴۳/۷۰	۴/۱۹	۰/۴۸۵	۰/۸۱۶
۲. تکانشگری	۰/۳۸۱**	۱						۶۹/۱۲	۶/۰۴	۰/۲۴۱	۱/۱۲۰
۳. بی‌تفاوتی اخلاقی	۰/۴۱۶**	۰/۳۹۰**	۱					۳۸/۴۵	۳/۹۲	۰/۱۱۸	۱/۸۹۲
۴. ماکیاولیسم	۰/۴۰۲**	۰/۱۸۸*	۰/۳۶۰**	۱				۱۵/۸۰	۳/۰۲	۰/۳۰۹	۱/۰۵۷
۵. جامعه‌ستیزی	۰/۴۴۱**	۰/۴۵۰**	۰/۳۶۲**	۰/۳۶۶**	۱			۲۰/۱۶	۳/۵۰	۰/۲۱۸	۱/۲۳۰
۶. خودشیفتگی	۰/۲۱۰**	۰/۱۷۴*	۰/۳۰۵**	۰/۳۰۲**	۰/۱۹۹*	۱		۱۹/۳۷	۳/۲۴	۰/۴۳۹	۰/۹۶۵
۷. صفات تاریک	۰/۳۸۶**	۰/۳۴۰**	۰/۳۶۱**	۰/۴۱۰**	۰/۳۹۵**	۰/۳۷۴**	۱	۵۵/۳۴	۸/۷۶	۰/۲۵۰	۱/۱۰۳

1. dark triad of personality
 2. Jonason & Webster
 3. Hasanati

* $P < 0.05$ - ** $P < 0.01$

در جدول شماره ۱، میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش ارائه است. همچنین براساس نتایج جدول بین تکانشگری ($P < 0.01$, $r = 0.38$)، بی تفاوتی اخلاقی ($P < 0.01$, $r = 0.416$)، ماکیاولگرایی ($P < 0.01$, $r = 0.40$)، جامعه‌ستیزی ($P < 0.01$, $r = 0.44$)، خودشیفتگی ($P < 0.01$, $r = 0.21$) و صفات تاریک شخصیت ($P < 0.01$, $r = 0.386$) با قلدری سایبری نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی رابطه معناداری وجود دارد. همچنین نتایج آزمون نرمال بودن کولموگروف-اسمیرنوف در جدول فوق نشان داده داد توزیع نرمات متغیرهای مورد مطالعه نرمال است ($p > 0.05$).

به منظور انجام رگرسیون ابتدا پیش فرض‌های توزیع واریانس، شاخص تحمل متغیرها و همچنین آماره دوربین و اتسون انجام شد و براساس نتایج پیش فرض هم‌خطی چندگانه متغیرهای پیش‌بین محقق شده است چرا که مقادیر توزیع واریانس محاسبه شده در حد مطلوب (کوچکتر از ۲) قرار دارد و مقادیر شاخص تحمل متغیرهای پیش‌بین نیز در حد مطلوب (نزدیک به عدد ۱) قرار دارند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که آماره دوربین و اتسون برابر ۲/۱۲۸ است با توجه به اینکه آماره دوربین و اتسون درباره قابل قبول $2/5 - 1/5$ قرار گیرد عدم همبستگی بین خطاها پذیرفته می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که عدم همبستگی بین خطاها پذیرفته می‌شود. در ادامه نتایج آزمون تحلیل رگرسیون ارائه شده است (جدول ۳).

جدول ۲. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه برای تعیین سهم متغیرهای پژوهش در پیش‌بینی قلدری سایبری نوجوانان

P	T	ضرایب استاندارد		ضرایب غیراستاندارد	متغیرهای پیش‌بین
		BETA	SE	B	
۰/۰۰۱	۱۲/۶۷۴	-	۲/۱۵۲	۲۷/۱۶۰	Constant
۰/۰۰۱	۳/۹۸۱	۰/۳۵۴	۰/۱۵۰	۰/۳۶۱	تکانشگری
۰/۰۰۱	۴/۰۷۱	۰/۳۷۸	۰/۰۹۹	۰/۴۰۵	بی تفاوتی اخلاقی
۰/۰۰۱	۴/۰۴۳	۰/۳۷۱	۰/۱۰۵	۰/۴۲۲	ماکیاولگرایی
۰/۰۰۱	۴/۹۱۲	۰/۴۱۵	۰/۱۷۸	۰/۵۸۶	جامعه‌ستیزی
۰/۰۲۳	۲/۲۰۳	۰/۱۸۷	۰/۰۷۱	۰/۱۹۷	خودشیفتگی
۰/۰۰۱	۴/۱۵۸	۰/۳۵۶	۰/۰۸۷	۰/۳۷۹	صفات تاریک
		$F = 7/948$	$R = 0/592$	$R^2 = 0/350$	$P < 0/01$

نتایج جدول شماره ۲، نشان می‌دهد که میزان F به دست آمده معنادار است ($F = 7/948$; $P < 0/01$). به این معنا که متغیرهای پیش‌بینی پیش‌بینی قلدری سایبری را دارد که براساس نتایج ۳۵ درصد از قلدری سایبری نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی از طریق تکانشگری، بی تفاوتی اخلاقی و صفات تاریک شخصیت تبیین می‌شود. با توجه به مقادیر بتا تکانشگری ($\beta = 0/354$)، بی تفاوتی اخلاقی ($\beta = 0/378$)، ماکیاولگرایی ($\beta = 0/371$)، جامعه‌ستیزی ($\beta = 0/415$)، خودشیفتگی ($\beta = 0/187$) و صفات تاریک ($\beta = 0/356$) درصد می‌توانند تغییرات مربوط به قلدری سایبری نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی را به صورت معنی‌داری ($P < 0/05$; $P < 0/01$) پیش‌بینی کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف پیش‌بینی قلدری سایبری براساس تکانشگری، بی تفاوتی اخلاقی و صفات تاریک شخصیت در قلدری سایبری نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی صورت گرفت. نتایج به دست آمده نشان داد که بین تکانشگری با قلدری سایبری نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که متغیر تکانشگری می‌تواند قلدری سایبری نوجوانان را به صورت معناداری پیش‌بینی کند. این یافته با نتایج مطالعات لوکوود و همکاران (۲۰۱۷)؛ پاسیلو و همکاران (۲۰۲۳)، میللز و همکاران (۲۰۲۳) و زیچ و همکاران (۲۰۲۳) مبنی بر وجود همبستگی بین قلدری سایبری با تکانشگری، همسو بود. در تبیین این نتیجه می‌توان بیان کرد که به عقیده پیکر و همکاران (۲۰۲۱) اینترنت فرصت‌های زیادی را برای افراد فراهم می‌کند، مانند ادامه رفتارهای پرخطرانه‌ی زندگی واقعی در فضای مجازی، پنهان کردن هویت خود در فضای مجازی و تصور این که رفتارهای منفی

آن‌ها مورد توجه قرار نمی‌گیرد. به همین جهت، ممکن است افراد خشم، پرخاشگری، نیت خصمانه و تمایل به انتقام گرفتن در زندگی واقعی را با استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات به فضای مجازی منتقل نمایند. همچنین طبق نظریه تراکنشی استرس و مقابله^۱، تاثیر قلدری سایبری فقط به رویداد بستگی ندارد، بلکه با شیوه پاسخگویی نوجوان به اوضاع هم در ارتباط است (مالمان^۲ و همکاران، ۲۰۱۸). براین اساس زمانی که نوجوان نتواند به طور مناسب با شرایط و اوضاع زندگی خود کنار آمده و به تخلیه هیجانی مطلوب در شرایط واقعی بپردازد، وجود شبکه‌های مجازی زمینه این تخلیه هیجانی را برای وی فراهم می‌کند. چنانچه در این راستا لیم و لی (۲۰۲۱) بیان کرده‌اند در دسترس بودن فضای مجازی و ناشناس بودن یکی از عامل‌های اصلی در بروز رفتارهای پرخاشگرانه در فضای مجازی است. رایت^۳ (۲۰۱۳) نیز بیان کرده که تمایل به مشارکت در آزار و اذیت سایبری به طور مثبت با این باور مرتبط است که فقدان قابلیت شناسایی در محیط‌های آنلاین منجر به احتمال کمتری برای مجازات توسط مقامات یا تلافی از جهت آن رفتارهای پرخاشگرانه شده و این موضوع زمینه افزایش این رفتارها را افزایش می‌دهد.

بخش دیگر نتایج نشان داد که بین بی‌تفاوتی اخلاقی با قلدری سایبری نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که متغیر بی‌تفاوتی اخلاقی می‌تواند قلدری سایبری نوجوانان را به صورت معناداری پیش‌بینی نماید. این یافته در راستای مطالعات وانگ و همکاران (۲۰۱۷)، مازون و کامودکا (۲۰۱۹) و زاهو و یو (۲۰۲۱) مبنی بر ارتباط معنادار بین بی‌تفاوتی اخلاقی با قلدری سایبری قرار داشت. یافته‌ی به دست آمده براساس تعامل بین نظریه شناختی-اجتماعی در مورد بی‌تفاوتی اخلاقی (بندورا، ۲۰۱۶، ۱۹۹۰) و ویژگی‌های مربوط به فضای مجازی (رایت، ۲۰۱۳؛ هاریسون، ۲۰۱۶) قابل تبیین است. براساس نظریه شناختی-اجتماعی مکانیسم بی‌تفاوتی اخلاقی و قلدری دارای ارتباطی متقابل و تدریجی هستند به گونه‌ای که فرد در مراحل اولیه، خشونت‌های خفیفی را مرتکب می‌شود در ادامه با کم کردن خودسرزندی و فعال شدن مکانیسم بی‌تفاوتی اخلاقی، رفتارهای بیرحمانه فرد افزایش می‌یابد. از سوی دیگر دنیای مجازی فاقد هنجارهای اجتماعی، مکانیسم‌های نظارتی و سیستم‌های ارزیابی اخلاقی است. بنابراین، برای افراد و به خصوص نوجوانان دشوار است که یک الگوی اخلاقی را تحت تأثیر هنجارهای بیرونی تشکیل دهند و این جنبه‌ها، به نوبه خود، می‌تواند احتمال درگیر شدن افراد را در رفتارهای سایبری و قلدری سایبری افزایش دهد (رایت، ۲۰۱۳؛ هاریسون، ۲۰۱۶). افزون بر این، بسیاری از افراد گزارش کردند که آنها قلدری سایبری را به عنوان شوخی تعبیر می‌کنند و بیان کردند که قلدری سایبری صرفاً نشان‌دهنده قصد آسیب رساندن نیست. لذا به نظر می‌رسد سهولت زدن برچسب "شوخی" به وضوح نشان دهنده فرآیند بی‌تفاوتی-اخلاقی است (پورنالی و وود^۴، ۲۰۱۰). به خصوص اینکه افراد متوجه این قضیه‌ی هستند که رفتار قلدری سنتی با هنجارهای اجتماعی مطابقت ندارد و باید بهای خاصی را بپردازند یا به شدت مجازات شوند (چان^۵ و همکاران، ۲۰۲۱). بنابراین، تمایل دارند از اشکال غیرمستقیم قلدری برای حفظ وجهه خود و اجتناب از تنبیه استفاده کنند و قلدری سایبری نوعی رفتار قلدری غیرمستقیم است (گینی^۶ و همکاران، ۲۰۱۴). لذا ناشناس بودن و پنهان‌کاری آن بیشتر به سبب وجود بی‌تفاوتی اخلاقی تقویت می‌شود. چنانچه در این خصوص فرناندز-آنتلویو کوادرادو-گوردیلو^۷ (۲۰۱۹) بیان کردند که هر چه تعامل بی‌تفاوتی اخلاقی با ناشناس بودن در شبکه مجازی بیشتر باشد، احتمال افزایش رفتار قلدری سایبری فرد نیز بیشتر می‌شود.

بخش دیگر نتایج نشان داد که بین صفات تاریک شخصیت (ماکیاولگرایی، جامعه‌ستیزی و خودشیفتگی) با قلدری سایبری نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که متغیر صفات تاریک شخصیت (ماکیاولگرایی، جامعه‌ستیزی و خودشیفتگی) می‌تواند قلدری سایبری نوجوانان را به صورت معناداری پیش‌بینی نماید. این یافته در راستای مطالعات آهنگر قربانی و همکاران (۱۳۹۸)، صادقی و علیزاده‌فرد (۱۴۰۱)، پاناتیک و همکاران (۲۰۲۲) و گیجدا و همکاران (۲۰۲۲) مبنی بر ارتباط معنادار بین صفات سه‌گانه تاریک شخصیت با قلدری سایبری قرار داشت. در تبیین این یافته قابل بیان است که افراد دارای صفات تاریک شخصیت دیدگاه بدبینانه‌ای نسبت به ذات بشر دارند. این بدبینی نسبت به دیگران موجب بی‌اعتمادی شده و اخلاقیات بین فردی را کم‌رنگ می‌کند، در نتیجه فردی با این صفت به راحتی می‌تواند برای فریب و کنترل دیگران برنامه‌ریزی کند، بدون

1. Transactional theory of stress and coping
 2. Mallmann
 3. Wright
 4. Pornari & Wood
 5. Chan
 6. Gini
 7. Fernández-Antelo & Cuadrado-Gordillo

اینکه احساس شرم یا گناه کند. این طرز تفکر ارزشمندی انسان‌ها را زیر سؤال می‌برد و زمانی که با خودمحوری، استثمارگری و فریبکاری همراه می‌شود، زمینه را بروز جرم و رفتارهای آسیب رسان به دیگران (مانند قلدری) فراهم می‌کند (آهنگرقرابانی و همکاران، ۱۳۹۸).
 به‌علاوه قابل بیان است که پژوهش‌های انجام گرفته روی افراد قلدر نشان می‌دهد که این افراد ویژگی‌های همسان با سه جنبه تاریک شخصیت دارند. به عنوان نمونه نتایج یک پژوهش نشان داد که افراد قلدر منافع شخصی خود را در مرتبه‌ای بالاتر از سه بردن با دیگران قرار می‌دهند، به‌طور کلی به رفاه یا آسایش دیگران بی‌اعتنا هستند، کمتر احتمال دارد که خود را برای افراد دیگر خسته‌کنند و همچنین خود را به عنوان افرادی که بدگمان، غیر دوستانه و غیرهمکاری کننده هستند توصیف می‌کنند (فاستی و همکاران، ۲۰۱۲). همچنین افراد قلدر هیچ علاقه‌ای به صمیمیت و روابط نزدیک ندارند. از سوی دیگر هر سه جنبه تاریک شخصیت شامل ویژگی‌هایی همچون تمایل به فریب دیگران و دستکاری آنها و همچنین بهره‌کشی از دیگران جهت پیگیری اهداف خودخواهانه در آنها دیده می‌شود (اشتون و لی، ۲۰۰۷).
 به‌علاوه در تبیین رابطه جداگانه مابین ماکیاویلیسم و می‌توان چنین مطرح نمود که ماکیاویلیسم به تمایل به دستکاری و فریب دیگران در موقعیت‌های اجتماعی برای رسیدن به اهداف شخصی اشاره دارد (برتل و همکاران، ۲۰۱۷). محققان چنین یافتند که نرخ شیوع ماکیاویلیسم در نوجوانانی که در قلدری‌های غیرمستقیم (قلدری سایبری) درگیر هستند، بیشتر است (پیترز و همکاران، ۲۰۱۲). به‌دلیل اینکه اعمال موفقیت‌آمیز پرخاشگری مستلزم دستکاری اجتماعی است. این نوجوانان ممکن است پرخاشگری و دستکاری را به‌عنوان آیت‌های ضروری برای حفظ موقعیت اجتماعی و قدرت خود در یک گروه ادراک نمایند و بروز پرخاشگری به‌صورت آشکار و مستقیم از طریق قلدری سنتی ممکن است موقعیت اجتماعی این افراد را به خطر بی‌اندازد، لذا ماهیت پنهانی موجود در قلدری سایبری فرصتی را برای افراد فراهم می‌سازد تا از این طریق پرخاشگری خود را برون‌ریزی کنند (هاریسون، ۲۰۱۶).

به‌علاوه در تبیین ارتباط بین قلدری سایبری با صفت خودشیفتگی قابل بیان است که خودشیفتگی شامل احساس بزرگنمایی، حق به جانبی و خودبینی است. درحالی‌که این افراد خودمحور به‌نظر می‌رسند، در حقیقت آنها اعتماد به نفس نسبتاً پایینی دارند و تأکید شده است افرادی که اعتماد به نفس کمی دارند قلدری سایبری را تجربه می‌کنند (کریگ و استیل‌واگین^۱، ۲۰۰۸). از سوی دیگر مطابق تئوری خودخواهی تهدید^۲، خودشیفتگی به‌طور مستقیم منجر به پرخاشگری می‌شود و این پرخاشگری ممکن است یک مکانیسم دفاعی برای محافظت از اعتماد به نفس شکننده افراد باشد (دمیرچی‌اغلو و گونچی-کوسی^۳، ۲۰۲۲). با توجه به اینکه ارتباط قابل توجهی بین پرخاشگری و قلدری سایبری وجود دارد و رفتارهای قلدری، در واقع فرم ویژه‌ای از پرخاشگری تلقی می‌شود (آپاریسی^۴ و همکاران، ۲۰۲۳). به‌علاوه می‌توان چنین استنباط کرد که مرتکبان قلدری در ورای شخصیت خودشیفته خود اعتماد به نفس شکننده‌های دارند. این افراد نیاز دارند که به طور مداوم توسط دیگران و جامعه مورد تأیید واقع شوند و در صورت عدم دریافت تأیید، احساس تهدید در اعتماد به نفس می‌کنند و به‌طور ناخودآگاه برای جبران احساس کمتری و مقابله با تهدیدات دریافتی به قلدری مخصوصاً از نوع سایبری که در آن احساس قدرت و آزادی بیشتری دارند، روی می‌آورند. علاقه افراد خودشیفته به اینترنت به این دلیل است که چنین افرادی از طریق اینترنت شانس بیشتری برای نشان دادن خودشان دارند و معمولاً چنین کاری را از طریق سایت‌های شبکه‌های اجتماعی انجام می‌دهند و متعاقباً چنین سایت‌هایی روابط عاطفی سطحی را در افراد خودشیفته تقویت می‌کند (دمیرچی‌اغلو و گونچی-کوسی، ۲۰۲۲).

همچنین، در تبیین رابطه بین صفت جامعه‌ستیزی و قلدری سایبری می‌توان بیان کرد که سه دسته از صفات در درون‌سازه جامعه‌ستیزی شناسایی شده است: تکانشگری، سنگدلی-بی‌عاطفگی و خودشیفتگی. این ویژگی‌ها تا حدودی در افراد قلدر نیز وجود دارد به این صورت که آنها هیچ علاقه‌ای به روابط نزدیک و گرم ندارند و در مقابل افرادی که در اصل هدف پرخاشگری آنها بوده‌اند هیچگونه همدلی از خود نشان نمی‌دهند (دونات و همکاران، ۲۰۲۲) و این یافته‌ها همسو یا نتایج پژوهش‌هایی است که نشان دادند قلدری سایبری ممکن است از نشانگان تمایلات ضداجتماعی باشد (واربلا-توریز^۵ و همکاران، ۲۰۲۱). این افراد که فاقد همدلی هستند و بیرحمانه عمل می‌کنند و برای جبران آسیب‌های وارده به عزت نفس‌شان حاضر به هرگونه پرخاشگری هستند، قلدری کردن روشی است که افراد دارای رگه شخصیتی ضداجتماعی از طریق آن میل به پرخاشگری خود را ارضاء و به ظاهر احساس ارزشمند بودن می‌کنند (کراکابولون^۶ و همکاران، ۲۰۲۳) و وجود فضای مجازی زمینه را برای این رفتار محیتر می‌سازد.

1. Kerig & Stellwagen
 2. selfish herd theory
 3. Demircioglu & Gönçü-Köse
 4. Aparisi
 5. Varela-Torres
 6. Kircaburun

در مجموع قابل بیان است که قلدری سایبری امروزه به یک موضوع بزرگ تبدیل شده است و می‌تواند فاجعه آمیز باشد. نتایج به دست آمده از مطالعه حاضر می‌تواند دانش قابل توجهی در اختیار محققان، مدارس و نهادهای مرتبط قرار دهد. از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر تعداد کم نمونه مورد مطالعه بود که نیازمند غربالگری در سطح وسیع (به منظور شناسایی نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی) می‌باشد. همچنین به علاوه استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند یکی دیگر از محدودیت‌های این مطالعه بود. همچنین نتایج مطالعه حاضر می‌تواند تحت تاثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی جامعه مورد مطالعه نیز باشد. براین اساس پیشنهاد می‌شود تا این محدودیت‌های به جهت افزایش قابلیت تعمیم‌پذیری نتایج از سوی پژوهشگران مورد توجه قرار گیرد.

منابع

- آهنگر قربانی، ز.، عطادخت، ا.، معزز، ر. و سپهری‌نسب، ز. (۱۳۹۸). نقش میانجی تکانش‌گری در رابطه صفات سه‌گانه تاریک شخصیت با آزارگری سایبری: مطالعه‌ای میان دانشجویان. *فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی*، ۱۴(۵۴)، ۱-۲۱. https://psychologyj.tabrizu.ac.ir/article_9369.html
- بشریپور، س. و زردی، ب. (۱۳۹۸). خصوصیات روان‌سنجی مقیاس تجربه قلدری-قربانی سایبری در دانش‌آموزان. *مجله روانشناسی مدرسه*، ۸(۱)، ۴۳-۵۷. https://jssp.uma.ac.ir/article_795.html
- جاوید، م.، محمدی، ن. و رحیمی، چ. (۱۳۹۱). ویژگی‌های روان‌سنجی نسخه فارسی یازدهمین ویرایش مقیاس تکانشگری بارت. *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، ۲(۸)، ۲۱-۳۲. [10.22285/16.1391.2.8.2.1](https://doi.org/10.22285/16.1391.2.8.2.1)
- حاجلو، ن.، قاسمی‌نژاد، م.، انصارحسین، س. و سیدی‌اصل، ت. (۱۳۹۵). بررسی مقدماتی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه سه جنبه تاریک شخصیت. *روانشناسی بالینی و شخصیت (دانشور رفتار)*، ۱۴(۲۶)، ۱۳۷-۱۴۴. [10.22070/14.1.137](https://doi.org/10.22070/14.1.137)
- خواججه‌احمدی، م.، پولادی، ش. و بحرینی، م. (۱۳۹۵). طراحی و روان‌سنجی پرسشنامه اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر موبایل. *روان‌پرستاری*، ۴(۴)، ۴۳-۵۱. DOI: 10.21859/ijpn-04046
- رحمتی، ص. و سیفی، ر. (۱۴۰۰). شیوع‌شناسی و بررسی عوامل خطر ساز و حفاظت‌کننده مزاحمت سایبری با رویکرد تحولی: یک مطالعه مروری روایتی. *رویش روان‌شناسی*، ۱۰(۱۱)، ۲۵-۳۸. <http://frooyesh.ir/article-1-3120-fa.html>
- صادقی، ل. و علیزاده فرد، س. (۱۴۰۱). پیش‌بینی رفتار قلدری دانش‌آموزان بر اساس صفات تاریک شخصیت و چشم‌انداز زمان. *روانشناسی مدرسه و آموزشگاه*، ۱۱(۳)، ۵۷-۷۱. [10.22098/jsp.2022.1823](https://doi.org/10.22098/jsp.2022.1823)
- قدم‌پور، ع.، مهدیانی، ز.، پادروند، ح.، امرایی، ب. و سوری، ح. (۱۳۹۸). پیش‌بینی اعتیاد به فضای مجازی و گرایش به رفتارهای پرخطر براساس خودتنظیمی عاطفی در دانش‌آموزان مقطع دبیرستان شهر تهران. *فصلنامه روانشناسی تربیتی*، ۱۵(۵۳)، ۹۳-۱۰۸. <https://doi.org/10.2108-93>
- Allman, S.A., Cordy, J., Hall, J.P., Kleanthous, V., & Lander, E.R. (2022). Exploring the perception of additional information content in 360° 3D VR video for teaching and learning. *In Virtual Worlds*, 1(1), 1-17. <https://doi.org/10.3390/virtualworlds1010001>
- Antoniadou, N., Kokkinos, C.M., & Markos, A. (2016). Development, nstruct validation and measurement invariance of the Greek cyber bullying/victimization experiences questionnaire (CBVEQ-G). *Computers in Human Behavior*, 65, 380-390. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.08.032>
- Aparisi, D., Delgado, B., & Bo, R.M. (2023). Latent profiles of cyberbullying among university students and its relationship with social anxiety and aggressiveness. *Education and Information Technologies*, 2, 1-17. DOI:10.1007/s10639-023-11725-5.
- Ashton, M.C., & Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11(2), 150-66. [doi/10.1177/1088868306294907](https://doi.org/10.1177/1088868306294907)
- Bandura, A. (1990). Selective activation and disengagement of moral control. *Journal of Social Issues*, 46(1), 27-46. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00270.x>
- Bandura, A. (2016). *Moral disengagement: How people do harm and live with themselves*. New York, NY, US: Worth Publishers. <https://www.amazon.com-Themselves/dp/1464160058>
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Capara, G.V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364-374. DOI:10.1037/0022-3514.71.2.364.
- Bertl, B., Pietschnig, J., Tran, U.S., Stieger, S., & Voracek, M. (2017). More or less than the sum of its parts? Mapping the Dark Triad of personality onto a single Dark Core. *Personality and Individual Differences*, 114, 140-144. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.04.002>
- Bickham, D.S. (2021). Current Research and Viewpoints on Internet Addiction in Adolescents. *Current Pediatrics Reports*, 9, 1-10. [doi:10.1007/s40124-020-00236-3](https://doi.org/10.1007/s40124-020-00236-3)

- Chan, T.K.H., Cheung, C.M. K., & Lee, Z.W.Y. (2021). Cyberbullying on social networking sites: A literature review and future research directions. *International Journal of Information Management*, 58,103-111. doi: [10.1016/j.im.2020.103411](https://doi.org/10.1016/j.im.2020.103411).
- Dahl, A., & Waltzer, T. (2018). Moral disengagement as a psychological construct. *American Journal of Psychology*, 131(2), 240-246. [10.1007/s10551-020-04520-6](https://doi.org/10.1007/s10551-020-04520-6).
- Demircioğlu, Z.I., & Göncü-Köse, A. (2022). Antecedents of problematic social media use and cyberbullying among adolescents: attachment, the dark triad and rejection sensitivity. *Current Psychology*, 2, 1-19. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-022-04127-2>.
- Donat, M., Willisich, A., & Wolgast, A. (2022). Cyber-bullying among university students: Concurrent relations to belief in a just world and to empathy. *Current psychology*, 2, 1-14. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-022-03239-z>.
- Fernández-Antelo, I., Cuadrado-Gordillo, I. (2018). Divergent perceptual processes on cyberbullying between victims and aggressors: construction of explanatory models. *Frontiers in Psychology*, 9, 396-400. [10.3389/fpsyg.2018.00396](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00396).
- Fossati, A., Borroni, S., & Maffei, C. (2012). Bullying as a style of personal relating: personality characteristics and interpersonal aspects of self-reports of bullying behaviours among Italian adolescent high school students. *Personality and Mental Health*, 6(4), 25-39. DOI:[10.1002/pmh.1201](https://doi.org/10.1002/pmh.1201).
- Gajda, A., Morón, M., Królik, M., Małuch, M., & Mraczek, M. (2022). The Dark Tetrad, cybervictimization, and cyberbullying: The role of moral disengagement. *Current Psychology*, 15, 1-9. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-022-03456-6>.
- Gergely, F. (2022). Internet Addiction. *Life*, 12(6), 861- 865. [10.3390/life12060861](https://doi.org/10.3390/life12060861).
- Gini, G., Pozzoli, T., & Hymel, S. (2014). Moral disengagement amongst children and youth: a meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 40, 56–68. doi: [10.1002/ab.21502](https://doi.org/10.1002/ab.21502).
- Goodboy, A.K., & Martin, M.M. (2015). The personality profile of a cyberbully: examining the dark triad. *Comput. Hum. Behav.* 49, 1–4. doi:[10.1016/j.chb.2015.02.052](https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.052).
- Guo, S. (2022). Cyberbullying and delinquency in adolescence: the potential mediating effects of social attachment and delinquent peer association. *Journal of interpersonal violence*, 37(19-20), 26-34. <https://doi.org/10.1177/08862605211040828>.
- Harrison, T. (2016). Virtuous reality: moral theory and research into cyber-bullying. *Ethics Inf. Technol.* 17 275–283. [10.1007/s10676-015-9382-9](https://doi.org/10.1007/s10676-015-9382-9).
- Hasanti, N. (2019). Validation of Dark Triad Personality Scale. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research* , 30(4), 359-412. DOI:[10.2991/acpch-18.2019.94](https://doi.org/10.2991/acpch-18.2019.94)
- Hopwood, C.J., Donnellan, M.B., Blonigen, D.M., Krueger, R.F., McGue, M., Iacono, W.G., & Burt, S. A. (2011). Genetic and environmental influences on personality trait stability and growth during the transition to adulthood: a three-wave longitudinal study. *Journal of personality and social psychology*, 100(3), 545-550. doi: [10.1037/a0022409](https://doi.org/10.1037/a0022409).
- Jonason, P. K., & Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: A concise measure of the dark triad. *Psychological Assessment*, 22(2), 420–432. <https://doi.org/10.1037/a0019265>.
- Jonason, P.K., Webster, G.W., Schmitt, D.P., Li, N.P., & Crysel, L.C. (2012). The rise of the antihero in popular culture: A life history theory of the Dark Triad personality traits. *Review of General Psychology*, 16, 192–199. <https://doi.org/10.1037/a0027914>
- Kapus, K., Nyulas, R., Nemeskeri, Z., Zadori, I., Muity, G., Kiss, J., ... & Feher, G. (2021). Prevalence and risk factors of internet addiction among hungarian high school students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(13), 6989. doi: [10.3390/ijerph18136989](https://doi.org/10.3390/ijerph18136989).
- Kerig, P.K., & Stellwagen, K.K. (2010). Roles of callous-unemotional traits, narcissism, and Machiavellianism in childhood aggression. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32, 343-352. DOI:[10.1007/s10862-009-9168-7](https://doi.org/10.1007/s10862-009-9168-7).
- Kircaburun, K., Hussain, Z., Savcı, M., & Griffiths, M.D. (2023). The role of aggression in the association of cyberbullying victimization with cyberbullying perpetration and problematic social media use among adolescents. *Journal of Concurrent Disorders*, 14, 321-330. DOI:[10.54127/AOJW5819](https://doi.org/10.54127/AOJW5819).
- Lee, J., Choi, M., Holland, M. M., Radey, M., & Tripodi, S. J. (2022). Childhood bullying victimization, substance use and criminal activity among adolescents: a multilevel growth model study. *International journal of environmental research and public health*, 20(1), 770-779. doi: [10.3390/ijerph20010770](https://doi.org/10.3390/ijerph20010770).
- Lozano-Blasco, R., Robres, A. Q., & Sánchez, A. S. (2022). Internet addiction in young adults: A meta-analysis and systematic review. *Computers in Human Behavior*, 10,72-80. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107201>.
- Mallmann, C.L., de Macedo, C.S., & Zanatta Calza, T. (2018). Cyberbullying and coping strategies in adolescents from Southern Brazil. *Acta Colombiana de Psicología*, 21(1), 13-43. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=79855072002>.
- Marín-López, Z.I., Ortega-Ruiz, R., Monks, C.P., & Llorent, V. J. (2020). Empathy online and moral disengagement through technology as longitudinal predictors of cyberbullying victimization and perpetration. *Children and Youth Services Review*, 116, 105-144. doi: [10.1016/j.childyouth.2020.105144](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105144).
- Mazzone, A., & Camodeca, M. (2019). Bullying and Moral Disengagement in Early Adolescence: Do Personality and Family Functioning Matter? *Journal of Child and Family Studies*, 28(8), 2120- 2130. [https://10.1007/s10826-019-01431-7](https://doi.org/10.1007/s10826-019-01431-7).
- Mills, L., McLoughlin, L.T., Driver, C., Boyes, A., Sacks, D.D., Wood, A., & Hermens, D. F. (2023). Social Connectedness and Impulsivity as Predictors of Cyberbullying Behaviors in Early Adolescence. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 22, 1-19. <https://doi.org/10.1080/10926771.2022.2164535>.

پیش‌بینی قلدری سایبری براساس تکانشگری، بی‌تفاوتی اخلاقی و صفات تاریک شخصیت در نوجوانان دارای وابستگی به فضای مجازی
 Prediction of cyberbullying based on impulsivity, Moral disengagement and dark personality traits in adolescents ...

- Nixon, C. L. (2014). Current perspectives: the impact of cyberbullying on adolescent health. *Adolescent health, medicine and therapeutics*, 12, 143-158. doi: [10.2147/AHMT.S36456](https://doi.org/10.2147/AHMT.S36456).
- Paciello, M., Corbelli, G., Di Pomponio, I., & Cerniglia, L. (2023). Protective Role of Self-Regulatory Efficacy: A Moderated Mediation Model on the Influence of Impulsivity on Cyberbullying through Moral Disengagement. *Children*, 10(2), 219-225. www.mdpi.com/2227-9067/10/2/219.
- Panatik, S.A., Raof, N.N.A., Nordin, N.A., Yusof, J., & Shahrin, R. (2022). Effect of Dark Triad Personality on Cyberbullying Behavior among Malaysian University Students. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 25, 26-44. <http://www.epeess.net/en/download/article-file/2721830>.
- Patton, J.H., Stanford, M.S., & Barratt, E.S. (1995). *Barratt Impulsiveness Scale-11 (BIS-11)* [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t05661-000>.
- Paulhus, D.L., & Williams, K.M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563. doi: [10.5455/PBS.20210114051215](https://doi.org/10.5455/PBS.20210114051215).
- Peeters, M., Cillessen, A.H., & Scholte, R.H. (2010). Clueless or powerful? Identifying subtypes of bullies in adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 39, 1041-1052. doi: [10.1007/s10964-009-9478-9](https://doi.org/10.1007/s10964-009-9478-9).
- Peker, A., & Yildiz, M.N. (2021). Mediating Role of self-control in the relationship between aggressiveness and cyber bullying. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 11(1), 40-49. DOI:[10.5455/PBS.20210114051215](https://doi.org/10.5455/PBS.20210114051215).
- Pornari, C.D., & Wood, J. (2010). Peer and cyber aggression in secondary school students: the role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive Behavior*, 36, 81-94. doi: [10.1002/ab.20336](https://doi.org/10.1002/ab.20336).
- Resett, S., & Gamez-Guadix, M. (2017). Traditional bullying and cyberbullying: Differences in emotional problems, and personality. Are cyberbullies more Machiavellians? *Journal of Adolescence*, 61:113-116. doi: [10.1016/j.adolescence.2017.09.013](https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.09.013).
- Rogers, M.K. (2001). *A social learning theory and moral disengagement analysis of criminal computer behavior: An exploratory study*. (Doctoral dissertation, University of Manitoba). <https://mspace.lib.umanitoba.ca/xmliui/handle/1993/19563>.
- Runions, K.C., Bak, M., & Shaw, T. (2017). Disentangling functions of online aggression: The cyber-aggression typology questionnaire (CATQ). *Aggressive Behavior*, 43(1): 74-84. <https://doi.org/10.1002/ab.21663>.
- Sadock, B.J., Sadock, V.A. Kaplan, & Sadock's. (2015). synopsis of psychiatry: *Behavioral sciences/clinical psychiatry*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2802389/>.
- Salvo, G.L., & Castro, A. (2013). Reliability and validity of Barratt impulsiveness scale (BIS-11) in adolescents. *Revista chilena de neuro-psiquiatría*, 51(4), 245-254. DOI:[10.4067/S0717-92272013000400003](https://doi.org/10.4067/S0717-92272013000400003).
- Stead, R., Fekken, G.C., Kay A., McDermott, K. (2012). Conceptualizing the Dark Triad of personality: Links to Social Symptomatology. *Personality and Individual Differences*, 53, 1023- 1028. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.07.021>.
- Toth, G., Kapus, K., Heszzenberger, D., Pohl, M., Kosa, G., Kiss, J., & Feher, G. (2021). Internet addiction and burnout in a single hospital: Is there any association?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 615-627. doi: [10.3390/ijerph18020615](https://doi.org/10.3390/ijerph18020615).
- Varela-Torres, J.J., Sánchez-Soto, P.A., Chuecas, J., Benavente, M., González, C., Acuña-Wagner, E.A., & Torres, A.O. (2021). Cyberbullying, Bullying and antisocial behavior among Chilean adolescents. *Tesis Psicológica*, 16(2), 148-171. <https://doi.org/10.37511/tesis.v16n2a8>.
- Wang, X., Yang, L., Yang, J., Wang, P., & Lei, L. (2017). Trait anger and cyberbullying among young adults: A moderated mediation model of moral disengagement and moral identity. *Computers in Human Behavior*, 73, 519-526. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.073>.
- Wright, M.F. (2013). The relationship between young adults' beliefs about anonymity and subsequent cyber aggression. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(12), 858-862. doi: [10.1089/cyber.2013.0009](https://doi.org/10.1089/cyber.2013.0009).
- Zhao, L., & Yu, J. (2021). A meta-analytic review of moral disengagement and cyberbullying. *Frontiers in Psychology*, 12, 681-690. doi: [10.3389/fpsyg.2021.681299](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.681299).
- Zych, I., Kaakinen, M., Savolainen, I., Sirola, A., Paek, H. J., & Oksanen, A. (2023). The role of impulsivity, social relations online and offline, and compulsive Internet use in cyberaggression: A four-country study. *New Media & Society*, 25(1), 181-198. DOI:[10.1177/14614448211009459](https://doi.org/10.1177/14614448211009459).